

В.М. Дрешняк,
к.держ.упр., доцент кафедри державного управління
та місцевого самоврядування ДРІДУ НАДУ

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ СИСТЕМИ СИМВОЛІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Розглянуто основні етапи життєвого циклу системи символів державного управління. Визначено особливості цієї системи як підсистеми систем вищого порядку – соціокультурної системи суспільства та системи державного управління. Наведено приклади створення та трансформації системи символів державного управління.

Ключові слова: символ, система, державне управління, система державного управління, трансформація системи.

Кожне суще у світі явище може розглядатися як система. Символ як багатоаспектне соціальне явище, або ж сукупність символів, поєднаних у певне ціле, не становить виняток.

Кожна система може розглядатися як підсистема більшої, вищої на порядок системи. З цього погляду символи державного управління як підсистема, мають досліджуватися в контексті процесів, що розвиваються відповідно в системі державного управління.

Наведені вище позиції не лише є відправною точкою цього дослідження, а й певним чином визначають актуальність означеного нами напряму наукового пошуку. Перетворення в національній системі державного управління мають безумовний вплив на всі її підсистеми. Серед них – і відповідна підсистема символів державного управління, що виконує свої важливі функції як у сфері комунікативній, так і в управлінській.

Ця підсистема державного управління привертає нині до себе увагу дослідників не лише в контексті теоретичних проблем, а й з точки зору державно-управлінської практики. Роботі із знаками, символами, емблемами нині в Україні приділяється все більше уваги. Наприклад, у січні 2008 р. Президент України видав Указ щодо прискорення підготовки ескізу великого Державного Герба України та відповідного законопроекту [1], а також ініціював створення єдиної уніфікованої графічної емблеми у зв'язку з

організацією і підтримкою видавничих та інших проектів із вшанування 75-х роковин Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні [5]. Ці та інші кроки вищого керівництва держави, органів державної влади й органів місцевого самоврядування свідчать про розширення комунікативної складової публічного управління в Україні, де символи відіграють центральну роль. Таким чином, актуальність дослідження системи символів державного управління, обумовлена потребами державно-управлінської практики, а також є важливою науково-теоретичною проблемою.

Останнім часом символ як предмет досліджень привертає достатньо пильну увагу вітчизняних учених, що працюють у різних галузях суспільних наук, а саме: Л. Богатої, В. Бугрова, В. Бурлачука, Н. Дашенкової, Е. Мамонтової, В. Панюти, В. Полянської, Г. Почепцова та ін. Зокрема, у своїх роботах вони розглядали такі питання, як роль символів у функціонуванні соціального організму та конструюванні реальності, роль символічних структур у побудові картини соціального світу, механізми реалізації символічного ресурсу державної влади, символічна влада в українському соціумі, символічна політика як система політичних технологій легітимації влади, символи в масовій комунікації, у політичній рекламі. Значна увага в останніх дослідженнях приділяється символу як соціокультурному явищу, елементу художньої системи. Аналіз праць сучасних вітчизняних і зарубіжних учених, які розробляють зазначену тему, їх відомих попередників (Р. Барт, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Ж. Дерріда, У. Еко, М. Еліаде, Е. Кассіер, О. Лосєв, Ю. Лотман, О. П'ятигорський, Ч. Пірс, П. Сорокін, П. Флоренський, К. Г. Юнг та ін.) дозволяє дійти висновку про необхідність більш детальної розробки цієї теми в контексті науки державного управління.

Адже попри те, що символи як суспільне явище досліджуються давно і в різних ракурсах, на сьогодні бракує синтетичного бачення системи символів державного управління. Саме цей аспект, на нашу думку, складає невирішену раніше частину наукової проблеми, якій присвячена дана робота.

Метою даного дослідження роботи є аналіз етапів життєвого циклу системи символів державного управління з позицій системного підходу.

Вирішення поставленого завдання дозволить визначити сутність процесів, внаслідок яких відбувається формування та трансформації символічної складової державно-управлінської діяльності.

Як відомо, кожна система проходить певні етапи свого життєвого циклу, серед яких виділяються: створення системи, власне функціонування, еволюція (тобто поступова, відносно плавна зміна системи), трансформація (тобто суттєва, відносно різка зміна), припинення діяльності (ліквідація) [7, с. 99]. Система символів державного управління, переживаючи всі ці етапи, усе ж вирізняється певними особливостями, що впливають із її специфіки.

Система символів державного управління є цілісним поєднанням переважно статичних символів державної влади, що забезпечують “означення” суб’єкта влади як інструмента держави, його статус-кво та потенціалу, а також динамічних символів власне державного управління, що є ознаками впливу державної влади, спрямованого на певні зміни об’єкта управління за допомогою наявного владного потенціалу. Цю систему можна розглядати як таку, що одночасно виконує роль підсистеми двох вищих систем – соціокультурної системи певного суспільства та системи державного управління. Аналізуючи етапи життєвого циклу системи символів державного управління, важливо враховувати фактор її часово-просторової локалізації, що забезпечить або загальне, або більш конкретне вивчення цієї системи. Так, життєвий цикл системи символів державного управління можна досліджувати і з позицій тривалого періоду державного буття всього людства загалом, і в межах окремої епохи чи держави.

Створення нової системи відбувається на основі елементів певної базової системи, що існувала раніше і на момент творення даної трансформувалася чи ліквідувалася. Для творення символу предмета, явища чи процесу важливо мати знак, що є носієм “потрібного” смислу, або ж знак, який цим смислом може бути наділений. Тому від початків державного буття людей за основу системи символів державного управління були взяті вже звичні їм знакові системи, що адекватно відображали їхній світогляд, можливості осягнути розумом чи інтуїцією сутність усього суцього. Елементи

системи символів, пов'язаної з уявленнями людей про Космос, Природу, богів із часом лягли в основу системи символів державного управління, зберігаючи давні смисли, що мали відомий регулювальний вплив на суспільство. І саме в цьому полягає одна з найважливіших функцій цієї системи. Адже, як зазначає В. Бурлачук, “символічна система, презентована організованою системою знаків, на відміну від мови має онтологічний статус, створюючи певні норми і правила соціальної поведінки” [4, с. 1].

Державне буття для людей передусім є упорядкованим буттям. Тому осмислюючи його в системі символів, брали за основу прадавні “знаки порядку”. Отже, ідея порядку уявляється суттєвою в символізмі і виражається через порядок Космосу, геометричних форм і чисел, через розташування живих істот як символів у положеннях, визначених законом відповідностей [6, с. 46]. Наприклад, як Сонце було в більшості культур символом творчої енергії та верховним божеством, що все бачить і все знає, а також знаходиться на чолі “планетної ієрархії” [5, с. 401], так і володар держави (князь, цар, імператор тощо) набував у цій системі відповідного “сонцесяйного” статусу, що вимагало від людей підкорення та слухняності. З іншого боку, “накладання” матриці державної організації суспільства на матрицю вже звичної системи уявлень людини про світ визначило тут і місце системи державного управління. Як вказує Л. Богата, “символ, будучи освоєним у його сутнісному бутті в людській практиці мислєдїї і зафіксованим у колективній свідомості як множина символічних смислів, дає можливість з'ясування сутності тієї чи іншої пізнаваної соціальної системи, яку він представляє” [3, с. 7].

Вважають, що система виникла тільки тоді, коли реалізовані два етапи: поступовість і стрибок. Тривалий час може відбуватися накопичення нових елементів, вони можуть об'єднуватися й диференціюватися в межах даної системи, але це ще не означає виникнення нової системи, оскільки їх існування цілком і повністю підпорядковане існуванню базової системи. Для того, щоб виникла нова система, повинен ще відбутися стрибок, тобто внутрішнє замикання елементів на самих себе й автономізація, а то й повне

відокремлення від базової системи [2, с. 182].

Система символів державного управління дійсно з часом отримала таку “автономність” від систем генетично космічних, природних чи сакральних символів. Скажімо, тепер образ глави держави у пересічного громадянина мало асоціюється з символічним “князем-сонечком”, хоча системний вплив інших символів має на меті створювати атмосферу принаймні шанобливого ставлення громадян до найвищої державної особи. У конкретно-історичному вимірі реалізація зазначених етапів найяскравіше виявляється у період революційних суспільних перетворень, коли “мішенями” дуже часто стають передусім старі системи символів державного управління: змінюються прапори й герби, назви органів державної влади, руйнуються архітектурні символи старого державного ладу (тюрми, прикордонні стовпи, пам’ятники тощо). Таким чином, нова система символів знаково відокремлюється від базової. На цьому етапі з’являються нові інтерпретації “старих” знаків і “нові” знаки припасовуються до старих смислів.

Але часто такі революції відбуваються лише на рівні систем символів, коли сутнісні характеристики системи державного управління (смилова система) принципово не змінюються [10, с. 314].

У період становлення системи її елементи організуються таким чином, що їх взаємозалежність стає найбільш повною з можливих у даних умовах. Тим самим система перетворюється в організовану систему, або ціле [2, с. 194]. У період своєї зрілості система функціонує як елемент системи вищого порядку, виконуючи певні, властиві лише їй функції. Для системи символів державного управління (як елемента системи державного управління) такими слід вважати легітимізуючу, комунікативну та власне управлінську (на рівні смислового впливу на об’єкти державного управління) функції. Для системи символів державного управління як елемента соціокультурної системи такими функціями варто назвати гносеологічну, онтологічну й аксіологічну, що відповідно полягають: у пізнанні дійсності, у конструюванні реальності, у формуванні та коригуванні ціннісних орієнтацій.

Система в період зрілості суперечлива не лише внаслідок глибокого

диференціювання елементів, що приводить домінуючі з них до взаємної протилежності, але й унаслідок двоякості свого стану. Як така, що становить собою цілісність, система прагне повністю розкрити свої можливості. Як елемент вищої системи, як елементарна система, вона обмежена у своєму існуванні законами вищої системи. Природно, що ця суперечність між можливістю і дійсністю в розвитку системи в цілому здійснює вплив і на розвиток її елементів. Найбільш перспективними в розвитку виявляються елементи, функції яких відповідають потребам вищої системи. Інакше кажучи, система, спеціалізуючись, позитивно впливає на розвиток переважно тих елементів, чий функції відповідають її спеціалізації [2, с. 199].

Відтак, у системі символів державного управління (як елемента державно-управлінської системи) пріоритетними стають ті, які забезпечують “осмислення” легітимності державно-управлінської діяльності, обумовлюють повноцінну комунікацію суб’єкта й об’єкта державного управління та найбільш ефективно впливають на діяльність об’єкта управління як засоби такого впливу. З точки зору соціокультурної системи серед символів державного управління можуть домінувати ті, що забезпечують: взаємне пізнання об’єктом і суб’єктом державно-управлінської діяльності одне одного або ж систем символів навколишнього середовища; конструювання реальності, зокрема, у формі відповідних систем символів; формування та коригування ціннісних орієнтацій як об’єкта, так і суб’єкта державно-управлінської діяльності. У цьому “подвійному підпорядкуванні” системи символів державного управління закладено, на наш погляд, ефективний амортизаційний механізм, який забезпечує певну плавність перетворень у системі символів державного управління, що, залежно від цілей державно-управлінської діяльності, відіграє як позитивну, так і негативну роль. Соціокультурне середовище, що можна уявити і як певну систему ментальних моделей, здатне або загострювати, або згладжувати суперечності в системі символів. Ментальні моделі являють собою загальні ідеї, які формують наші думки та дії, а також уявлення про бажані результати. Вони надають смислу подіям і допомагають нам тлумачити свій досвід [8, с. 81].

Таким чином, елементи системи символів державного управління, одночасно “підкоряючись” у своєму “житті” законам двох вищих систем – державного управління і соціокультурної – мають підстави для максимально збалансованого розвитку, накопичення, збереження і відтворення у нових умовах попереднього “життєвого досвіду”, а також відносно плавного подолання періодів трансформації.

Водночас, встановлено, що система може існувати, функціонувати лише в тому середовищі, в якому сформувалася. Усякий перехід зрілої системи до іншого середовища невідворотно викликає її перетворення [2, с. 199]. У загальному вигляді можна виділити низку зовнішніх і внутрішніх причин розвитку процесу перетворення, що проявляється з більшою чи меншою силою в різних системах.

До зовнішніх причин відносять:

- зміну зовнішнього середовища, що викликає зміну елементів, причому зміна зовнішнього середовища може відбуватися як незалежно від системи, так і під впливом самої системи;
- проникання до системи чужих об’єктів, які призводять в окремих випадках до функціональних змін окремих елементів [2, с. 204].

Серед таких причин стосовно системи символів державного управління слід особливо виокремити зміну соціокультурних орієнтацій суспільства, вплив іноземних (інокультурних) за походженням символів на певну національну систему символів, де символізація окремих предметів, явищ і процесів тощо.

Внутрішніми причинами системних перетворень є:

- безперервне кількісне зростання диференційованих елементів системи в обмеженому просторі, у результаті чого загострюється протиріччя між ними;
- накопичення “помилки” в реплікації, тобто у відтворенні собі подібних (у біології це явище називається мутацією);
- припинення зростання і відтворення елементів, що складають систему (у результаті цього вона гине – це, по суті, є перетворення як

внаслідок внутрішніх, так і зовнішніх причин) [2, с. 204-205].

Стосовно системи символів державного управління ці причини можуть, зокрема, виявлятися: у наростанні критичної маси суперечливих тлумачень смислу одного і того ж символу в одному і тому ж соціокультурному середовищі, що призводить до його де символізації і “випадання із системи”; у поширенні неправильно переданих, “мутованих” смислів, які викривлюють картину світосприйняття, руйнують ціннісні орієнтації, порушують комунікацію суб’єкта й об’єкта державного управління тощо; у вилученні з системи “старих” символів без адекватної заміни їх “новими”.

Таким чином, сукупність зовнішніх і внутрішніх причин обумовлює етап трансформації системи. Виходячи з розуміння зрілої системи як єдності і постійності структури, складу, функцій елементів, визначають принаймні чотири форми перетворень, що безпосередньо пов’язані зі змінами кожного з перерахованих елементів системи.

1. Перетворення, що призводить до знищення всіх взаємозв’язків елементів системи.

2. Перетворення системи в якісно інший, але рівний за ступенем організованості стан. Воно відбувається внаслідок:

- а) зміни складу, елементів системи;
- б) функціональної зміни окремих елементів і підсистем у системі.

3. Перетворення системи в якісно інший, але нижчий за ступенем організованості стан. Воно відбувається внаслідок:

- а) функціональних змін елементів і підсистем системи;
- б) структурної зміни.

4. Перетворення системи в якісно інший, але вищий за ступенем організованості стан. Воно відбувається як у межах однієї форми руху, так і під час переходу системи від однієї форми руху до іншої [2, с. 204-205].

Оскільки детальний аналіз цих перетворень у системі символів державного управління є предметом наших подальших досліджень, обмежимось окремими ілюстраціями до названих системних змін. Наприклад, становлення національно-державного самоусвідомлення в

Московському царстві відбувалося на основі системи символів візантійського походження. Константинополь (Царгород) уявляється в той період центром влади і запозичена Москвою візантійська символіка відповідним чином легітимізувала державну владу. У цій ситуації падіння Константинополя (1453 р.) стало подією, що вплинула на зовнішні риси Московського царства і на його суть. Це була катастрофа в системі традиційних уявлень, символів, легенд. Значення багатьох традицій зазнало перетворень, багато символів втратило можливість реалізувати з належною повнотою свої смислові можливості. Непередбачені мотиви закралися в легенди, що призначалися надавати царству стійкості [9, с. 171]. Таким чином, функціональна зміна одного з ключових елементів системи символів державного управління спричинила низку перетворень, які привели цю систему в якісно інший, але рівний за ступенем організованості стан.

Ілюстрацією перетворення системи в якісно інший, але вищий за ступенем організованості стан є, на наш погляд, поступ щодо доповнення чи заміщення символіки сакральної легітимації монарха правовою. Сакральність як якість влади, надзвичайно важлива для її конструювання в період раннього Середньовіччя, як зазначає Н. Хачатурян, на певному етапі потісняється новим важливим джерелом посилення государя – позитивним правом. Надавши владі монарха нову відповідальність – не лише перед Богом, але й законом і суспільством, – саме право стає найбільш ефективним засобом набуття верховною владою публічного характеру. І хоча ідея сакральності влади в процесі секуляризації свідомості та культури втрачає попереднє значення, обидва компонента – сакральний і правовий – продовжують співіснувати в спільній єдності, виявляючи здатність пристосовуватися і, в кінцевому підсумку, дивну життєздатність і гнучкість авторитарної влади. Так, судячи з матеріалів французької історії, монархічну ідеологію якої відрізняла виняткова роль правосуддя, ідея судової функції короля як священної місії, вельми органічно поєднувалася з цілком світським образом останнього як публічної особи, гаранта загального блага, створеного головним чином за допомогою права. Символом священної місії

короля слугувала унікальна інсигнія, яка вручалася лише французькому монарху під час коронації – “рука правосуддя” [11, с. 12-13].

Перетворення системи за першою із наведених вище форм може бути означене як ліквідація системи, завершення її життєвого циклу. Для системи символів державного управління, на нашу думку, для цього етапу може бути прийнятним також термін “консервація системи”. Адже зруйнована в певному часово-просторовому вимірі система символів як система смислів і знаків, що є їх носіями, за певних умов може відродитися і виконувати ті ж чи дещо інші функції. Так, зокрема, було і з символами української державності – гербом і прапором – кожен з яких повернувся до чинної системи символів державного управління сучасної України.

Отже, життєвий цикл системи символів державного управління складають етапи: створення системи, власне функціонування, плавних еволюційних перетворень, різких трансформаційних змін, ліквідації (консервації) системи. При цьому специфіка проходження цих етапів для даної системи полягає в тому, що вона одночасно є підсистемою в соціокультурній системі суспільства та системі державного управління. Історія державного буття людства має низку прикладів різних форм трансформації системи символів державного управління, що дозволяє провести глибокий ретроспективний аналіз цих перетворень.

Напрями подальших досліджень зазначених у даній роботі теми стосуватимуться виявлення закономірностей трансформації системи символів державного управління в контексті конкретних історичних періодів, у зв'язку із відповідними змінами соціокультурної системи суспільства та системи державного управління. Ці дослідження дозволять виявити тенденції таких трансформацій та виробити відповідні рекомендації щодо практики державно-управлінської діяльності в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України “Про деякі заходи щодо прискорення підготовки законопроекту про Державний Герб України” від 17 січня 2008 р. № 28 // Уряд. кур’єр. – 2008. – № 11. – С. 5.

2. *Аверьянов А.Н.* Системное познание мира: Метод. проблемы. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.
3. *Богата Л.М.* Символ у функціонуванні соціального організму : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Південноукр. держ. педагог. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2001. – 20 с.
4. *Бурлачук В.Ф.* Символічні системи і конституювання соціального смислу : автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.01 / НАН України ; ін-т соціології. – К., 2005. – 27 с.
5. Доцільно створити єдину емблему // Уряд. кур'єр. – 2008, № 10. – С. 2.
6. *Кирло Х.* Словарь символов : 1000 статей о важнейших понятиях религии, литературы, архитектуры, истории : пер. с англ. Ф.С. Капицы, Т.Н. Колядич. – М. : Центрполиграф, 2007. – 525 с.
7. *Клейнер Г.Б.* Системная парадигма и экономическая политика // Общественные науки и современность. – 2007. – № 3. – С. 99 – 114.
8. *О'Коннор Дж.* Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем : пер. с англ. / Дж. О'Коннор, Иан Макдермотт. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 256 с.
9. *Плюханова М.Б.* Сюжеты и символы Московского царства. – СПб. : Акрополь, 1995. – 336 с.
10. *Почепцов Г.* Символы в политической рекламе. – К. : Принт Сервис, 1997. – 331 с.
11. *Хачатурян Н.А.* Сакральное в человеческом сознании. Загадки и поиски реальности // Священное тело короля: Ритуалы и мифология власти / отв. ред. Н.А. Хачатурян ; Ин-т всеобщей истории РАН; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М. : Наука, 2006. – С. 5 – 16.

***Dreshpak V.M.* Life cycle of the system of public administration symbols: general review.**

The main stages of life cycle of the system of public administration symbols are considered. The peculiarities of this system as a subsystem of higher level systems – socio-cultural system of the society and public administration system are defined. The examples of creation and transformation of the system of public administration symbols are given.

Key words: symbol, system, public administration, public administration system, system transformation.

***Дрешпак В.М.* Жизненный цикл системы символов государственного управления: общий обзор.**

Рассмотрены основные этапы жизненного цикла системы символов государственного управления. Определены особенности этой системы как подсистемы систем высшего порядка – социокультурной системы общества и системы государственного управления. Приведены примеры создания и трансформации системы символов государственного управления.

Ключевые слова: символ, система, государственное управление, система государственного управления, трансформация системы.